

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Είναι δύσκολο να συμπυκνώσει κανείς μέσα σε λίγες γραμμές τα συμπεράσματα από τόσο πλούσιες σε ιδέες και προτάσεις εισηγήσεις. Θα κάνω μια προσπάθεια, ζητώντας προκαταβολικά την επιείκειά σας για τις πιθανές ελλείψεις.

Αρχικά, ως πρώτη διαπίστωση θα πρέπει να επισημανθεί ότι υπάρχει συμφωνία μεταξύ των εισηγητών από τους τρεις δικαιοσύνης κλάδους σε ό,τι αφορά τα βασικά προβλήματα απονομής της δικαιοσύνης. Τα πλέον σημαντικά προβλήματα είναι, αφενός, η όχι ικανοποιητική ποιότητα των δικαστικών αποφάσεων και, αφετέρου, οι μεγάλες καθυστερήσεις στην έκδοση των αποφάσεων, με αποτέλεσμα να κατατάσσεται η χώρα μας στην 155^η θέση παγκοσμίως.

Για τις αιτίες που οδηγούν στη δημιουργία των συγκεκριμένων προβλημάτων υπάρχει επίσης συμφωνία, ενώ και οι προτεινόμενες λύσεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων εν πολλοίς ταυτίζονται στη γενική και αφηρημένη τους όψη και θα μπορούσαν να καταταγούν σε εννέα επιμέρους ενότητες ανάλογα με τη σημασία τους. Ειδικότερα:

- 1. Η πολυνομία και κακονομία** αποτελεί κατά γενική ομολογία τον πιο σημαντικό παράγοντα για την κακή λειτουργία της Δικαιοσύνης. Η ψήφιση νέων νόμων χωρίς προηγούμενη αξιολόγηση και κατάργηση των παλιών εμφανίζει συχνά τη νομοθεσία σαν δύσκολο σταυρόλεξο. Σε όλους τους κλάδους του δικαίου απαντάται πλήθος διάσπαρτων νομοθετημάτων που, όπως ορθά επισημάνθηκε, περιλαμβάνουν διατάξεις για το ίδιο ζήτημα, διατάξεις αναχρονιστικές, περίπλοκες, δυσνόητες, αντιφατικές μεταξύ τους ή ακόμα και ευθέως αλληλοαναιρούμενες, διατάξεις που έχουν υποστεί αλλεπάλληλες αντικαταστάσεις, τροποποιήσεις και συμπληρώσεις, διατάξεις οι οποίες ισχύουν με τη επιφύλαξη διατάξεων άλλων νομοθετημάτων, που και αυτές έχουν τροποποιηθεί και συμπληρωθεί επανειλημμένα, διατάξεις που στη συνέχεια έχουν ανατραπεί κατ' ουσία από ερμηνευτικές εγκυκλίους, διατάξεις αντισυνταγματικές ή αντίθετες στο ενωσιακό κεκτημένο, διατάξεις που για

λόγους ρυθμιστικής αστοχίας έχουν καταστεί στην πράξη ανενεργές, διατάξεις με εκφραστικά σφάλματα, καθώς και διατάξεις που έχουν καταργηθεί σιωπηρά χωρίς νομοθετική καταγραφή. Ακόμα και άτομα με μακρόχρονη πείρα στην ερμηνεία των νόμων βρίσκονται συχνά σε απορία για το ποιος νόμος ισχύει και ποιο είναι το περιεχόμενό του. Συχνά χρειάζεται συνδυασμός νομικών κανόνων.

Η κατάσταση αυτή αφενός αυξάνει τις υποθέσεις που φθάνουν στα δικαστήρια, καθώς όλες οι ερμηνείες είναι ανοικτές, αφετέρου προκαλεί ιδιαίτερη επιβάρυνση στο δικαστικό έργο, γιατί ο δικαστής είναι υποχρεωμένος να αναλώνει κρίσιμο χρόνο προκειμένου να βρει την πιο σωστή ερμηνεία, χωρίς πάντα την αναμενόμενη επιτυχία. Έχει χαθεί προ πολλού η εποπτεία στο συνολικό κανονιστικό πλαίσιο κάθε ζητήματος που φθάνει στις αίθουσες των δικαστηρίων. Η ανάγκη κωδικοποίησης της αχανούς ύλης έχει αναγνωριστεί ήδη πριν από περισσότερα από 15 χρόνια, χωρίς όμως το έργο που έχει παραχθεί να ανταποκρίνεται ούτε κατ' ελάχιστο στα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Είναι κρίσιμο λοιπόν η ελληνική Πολιτεία να περάσει στη δράση, σχεδιάζοντας και υλοποιώντας το ταχύτερο ένα μεγάλο εθνικό έργο άμεσης προτεραιότητας, που είναι η *κωδικοποίηση της ισχύουσας νομοθεσίας, με ουσιαστική αναθεώρησή της, όπου αυτό είναι αναγκαίο*, και με διασφάλιση της εφεξής πιστής τήρησης των θεσπισμένων αρχών καλής νομοθέτησης. Με τον τρόπο αυτό θα επιτευχθεί μείωση του δικαστικού έργου, ταχύτερη απονομή της δικαιοσύνης και αναβάθμιση της ποιότητας των δικαστικών αποφάσεων.

- 2. Η κακή λειτουργία της Διοίκησης** θεωρείται επίσης ένας πολύ βασικός παράγοντας για τις δυσλειτουργίες που παρατηρούνται στην απονομή της Δικαιοσύνης. Η αδυναμία της Διοίκησης να ικανοποιεί τα δίκαια αιτήματα των πολιτών, εφαρμόζοντας ορθά τον νόμο, οδηγεί σε σύρευση χιλιάδων υποθέσεων στις δικαστικές αίθουσες, ενώ η ανεπάρκειά της να ανταποκριθεί ακόμα και στη στοιχειώδη υποχρέωσή της για κατάθεση πλήρως ενημερωμένων φακέλων έχει ως συνέπεια την ανάλωση πολύτιμου δικαστικού χρόνου μέχρι να προσαχθούν τα απαραίτητα στοιχεία.

Η *οργάνωση επομένως του διοικητικού μηχανισμού του κράτους*, η στελέχωσή του με κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό και ο περιορισμός της

γραφειοκρατίας θα μπορούσε να μειώσει δραστικά τόσο τον όγκο των υποθέσεων που φθάνουν στα δικαστήρια όσο και τον χρόνο που απαιτείται για την εκδίκασή τους.

- 3. Η ίδια η οργάνωση και λειτουργία της Δικαιοσύνης δημιουργεί επίσης σοβαρά προβλήματα.** Ο ανάδειξη της Ηγεσίας της από την Κυβέρνηση, σύμφωνα με όσα προβλέπει το Σύνταγμα, θέτει υπό αμφισβήτηση της ανεξαρτησία της έναντι της εκτελεστικής και νομοθετικής λειτουργίας. Η εσωτερική ανεξαρτησία επίσης αμφισβητείται όταν ασκούνται πειθαρχικές διώξεις για την έκφραση γνώμης ή όταν θεωρείται πειθαρχικό παράπτωμα η ερμηνεία του νόμου κατά τρόπο διαφορετικό από εκείνον που έχουν υιοθετήσει τα ανώτατα δικαστήρια. Ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται η επιθεώρηση δημιουργεί επιπλέον προβλήματα. Η επιθεώρηση των δικαστικών λειτουργών δεν μπορεί να στηρίζεται μόνο στην εξέταση ενός περιορισμένου αριθμού αποφάσεων, τις οποίες μάλιστα επιλέγει ο ίδιος ο επιθεωρούμενος. Ούτε μπορεί να είναι όλοι οι επιθεωρούμενοι δικαστικοί λειτουργοί «άριστοι» ήδη από τα πρώτα χρόνια ένταξής τους στο δικαστικό σώμα. Το σύστημα αυτό καταργεί κάθε κίνητρο για βελτίωση, δημιουργεί απογοήτευση και καλλιεργεί την ανισότητα. Ο τρόπος με τον οποίο αποφασίζονται οι προαγωγές και τοποθετήσεις των δικαστικών, που συναρτάται άμεσα με το σύστημα της επιθεώρησής τους, επαυξάνει τα προβλήματα. Η «αξιολόγηση» των δικαστικών λειτουργών με αποκλειστικό γνώμονα την επετηρίδα οδηγεί στην υπαλληλοποίησή τους και δεν βοηθάει στη βελτίωση της ποιότητας των δικαστικών αποφάσεων.

Είναι επομένως κρίσιμο να ληφθούν άμεσα μέτρα. Η ανάδειξη της ηγεσίας της Δικαιοσύνης από την Κυβέρνηση μπορεί να είναι συνταγματικά επιβεβλημένη, ωστόσο από πουθενά δεν προκύπτει ότι η κρίση αυτή πρέπει να είναι αδιαμεσολάβητη. Έτσι, θα βοηθούσε σημαντικά, σύμφωνα και με όσα υποδεικνύει το Συμβούλιο της Ευρώπης, αν υιοθετούνταν μια νομοθετική διάταξη που θα πρόβλεπε τη σύσταση ενός πολυφωνικού συμβουλίου, το οποίο θα αναδεικνύεται με διαφανείς διαδικασίες, αποτελούμενο κατά πλειοψηφία από δικαστικούς λειτουργούς όλων των κλάδων, αλλά και από καθηγητές πανεπιστημίων και δικηγόρους, προκειμένου να προτείνει στην Κυβέρνηση, με

πλήρη αιτιολογία, έναν μικρό κατάλογο δικαστικών λειτουργιών, μεταξύ των οποίων θα γινόταν η επιλογή της ηγεσίας της Δικαιοσύνης. Σε πιθανή συνταγματική αναθεώρηση, η ρύθμιση αυτή θα πρέπει ασφαλώς να ενταχθεί στο Σύνταγμα.

Είναι επίσης αναγκαίο να νομοθετηθούν συγκεκριμένα αντικειμενικά κριτήρια για την πραγματοποίηση της επιθεώρησης των δικαστικών λειτουργιών, μέσω των οποίων θα αναδεικνύεται το ήθος, η καλλιέργεια, η ουσιαστική γνώση των νομικών κανόνων και η δυνατότητα εφαρμογής τους στην πράξη. Εξίσου σημαντική είναι η αξιολόγηση της κριτικής σκέψης των δικαστικών λειτουργιών, αλλά και της ικανότητάς τους να παρακολουθούν και να αξιοποιούν στην πράξη τη νομολογία του ΕΔΔΑ, του ΔΕΕ και άλλων διεθνών ή ευρωπαϊκών δικαστηρίων και οργάνων, καθώς και της επιστημονικής κοινότητας.

Με ανάλογα κριτήρια θα πρέπει να διαμορφώνεται η κρίση του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου σχετικά με τις προαγωγές και τις τοποθετήσεις των δικαστικών λειτουργιών, η οποία άλλωστε συναρτάται άμεσα με τον τρόπο που πραγματοποιείται η επιθεώρηση. Η επετηρίδα μπορεί να παίζει μικρό μόνο ρόλο στη διαδικασία των προαγωγών.

Ήδη έτσι αναδεικνύεται η ανάγκη για ουσιαστική βελτίωση της εκπαίδευσης και της επιμόρφωσης των δικαστικών λειτουργιών. Επισημάνθηκε από πολλούς ομιλητές η ανάγκη να καλλιεργηθεί ακόμα και στους πρωτοδιοριζόμενους δικαστικούς λειτουργούς η πεποίθηση ότι οφείλουν να κρίνουν κάθε υπόθεση με βάση το Σύνταγμα, το νόμο και τη συνείδησή τους. Η νομολογία των Ανώτατων Δικαστηρίων, ασφαλώς υπηρετεί την ενότητα του δικαίου, δεν μπορεί όμως να περιορίζει την ελευθερία του δικαστικού λειτουργού να υιοθετεί εκείνη την ερμηνεία που ο ίδιος θεωρεί ορθότερη. Ο τρόπος εφαρμογής των αρχών της αναγκαιότητας, της αναλογικότητας και της προσφορότητας στην πράξη θα πρέπει επίσης να αποτελεί μέρος της εκπαίδευσης και της επιμόρφωσης των δικαστικών λειτουργιών, καθώς συνιστά κρίσιμο μέγεθος για την βελτίωση της ποιότητας των δικαστικών αποφάσεων. Εξίσου σημαντική είναι η καθιέρωση ετήσιων υποχρεωτικών σεμιναρίων για όλους τους δικαστικούς λειτουργούς, στο πλαίσιο των οποίων θα παρουσιάζεται

η νέα νομολογία του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ, συστάσεις διεθνών και ευρωπαϊκών οργανισμών που μπορεί να είναι κρίσιμες για τη διαμόρφωση της δικαστικής κρίσης καθώς και εθνικές νομοθετικές πρωτοβουλίες που δημιουργούν ερμηνευτικά προβλήματα. Με τον τρόπο αυτό, όχι μόνο θα στηριζόταν αποτελεσματικά η διασφάλιση των αρχών της δίκαιης δίκης, αλλά και θα προλαμβάνονταν καταδίκες της χώρας που δεν τιμούν την ελληνική δικαιοσύνη. Παράλληλα, έτσι θα μπορούσε σταδιακά να βελτιωθεί και η ποιότητα της αιτιολογίας των δικαστικών αποφάσεων, που επιβάλλεται από τη δημοκρατική αρχή και αποτελεί κορυφαία εγγύηση της προστασίας των δικαιωμάτων των πολιτών.

4. Ως σημαντικό πρόβλημα για την απονομή της δικαιοσύνης αναδείχθηκε και η **έλλειψη ενός οργάνου που θα ασκεί συντονισμένα πολιτική** για όλα τα θέματα που την αφορούν. Το Εθνικό Συμβούλιο για τη Δικαιοσύνη, που προβλέφθηκε στο άρθρο 15 ν. 3674/2008, προκειμένου να εισηγείται και γνωμοδοτεί, εφόσον ζητηθεί από τον Υπουργό Δικαιοσύνης, για μείζονος σημασίας θέματα που αφορούν στη λειτουργία της Δικαιοσύνης και των δικαστηρίων, στις σχεδιαζόμενες νομοθετικές πρωτοβουλίες του Υπουργείου Δικαιοσύνης και την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στο διεθνές και κοινοτικό δίκαιο, στη λειτουργία των καταστημάτων κράτησης, καθώς και σε κάθε άλλο μείζον θέμα που άπτεται των αρμοδιοτήτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, δεν ενεργοποιήθηκε ποτέ, ενώ και το Τμήμα Στρατηγικού Σχεδιασμού του Υπουργείου Δικαιοσύνης ασχολείται κυρίως με τη συλλογή στατιστικών στοιχείων. Η ανυπαρξία ενός συντονιστικού οργάνου οδηγεί στην έλλειψη ολιστικής προσέγγισης των προβλημάτων της Δικαιοσύνης και στην απόλυτη αδυναμία σοβαρού προγραμματισμού και συντονισμού.

Είναι λοιπόν άμεση ανάγκη να ιδρυθεί και να λειτουργήσει ένα τέτοιο συλλογικό όργανο για όλη τη Δικαιοσύνη, με επιμέρους τμήματα για κάθε δικαστικό κλάδο. Για τη συγκρότησή του είναι κρίσιμο να τηρηθούν κανόνες διαφάνειας, μέσω των οποίων θα εξασφαλιστεί η πολυφωνία και ανεξαρτησία των μελών του. Το όργανο αυτό πρέπει να διαθέτει αυτοτέλεια έναντι της έναντι της εκτελεστικής εξουσίας, δυνατότητα απευθείας αναφοράς στη νομοθετική

εξουσία και αρμοδιότητα εφαρμογής της πολιτικής που θα έχει νομοθετηθεί. Η λειτουργία στη διοικητική δικαιοσύνη της Γενικής Επιτροπείας της Επικρατείας των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων, μπορεί να αποτελέσει πρότυπο σε ένα τέτοιο εγχείρημα.

5. Μεγάλο πρόβλημα για την απονομή της δικαιοσύνης, σε όλους τους κλάδους, είναι και η **έλλειψη μιας αξιόπιστης μηχανοργάνωσης**. Η ηλεκτρονική δικαιοσύνη, που θα έλυσε πολλά προβλήματα καθυστερήσεων παρουσιάζει ακόμα σημαντικές ελλείψεις, τη στιγμή που άλλα κράτη, τα οποία ξεκίνησαν πολύ αργότερα από την Ελλάδα, την έχουν ήδη εφαρμόσει. Σήμερα, η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στο χώρο της δικαιοσύνης εξαντλείται στην παρακολούθηση της πορείας δικογράφου από τους ενδιαφερόμενους διαδίκους και δεν έχει πραγματοποιηθεί η μετάβαση στο στάδιο της ενεργού χρήσης προηγμένων ψηφιακών συστημάτων διεξαγωγής υπό υψηλές προδιαγραφές ασφαλείας «ηλεκτρονικής δίκης», δηλαδή δίκης με πλήρως ψηφιοποιημένα δικόγραφα, πρακτικά και σχετικά, εξέλιξη, η οποία θα οδηγούσε σε εντυπωσιακή αποσυμφόρηση της Γραμματείας των Δικαστηρίων και κατακόρυφη αύξηση της ταχύτητας και του βαθμού ασφάλειας της διαδικασίας.

Χρειάζεται λοιπόν εντατικοποίηση και συντονισμός των ενεργειών στον τομέα αυτό, ο οποίος άλλωστε ενισχύεται σε σημαντικό βαθμό από την Ευρωπαϊκή Ένωση, λαμβάνοντας υπόψη ότι κάθε επένδυση θα αποφέρει σημαντικά οφέλη όχι μόνο στην ποιότητα της Δικαιοσύνης, αλλά και στον περιορισμό του κόστους της λειτουργίας της.

6. Η **έλλειψη θεσμών παράκαμψης της δικαστικής επίλυσης των διαφορών**, όπως είναι ο θεσμός της διαμεσολάβησης, είναι ένας ακόμα παράγοντας που δημιουργεί προβλήματα στην απονομή της δικαιοσύνης σε όλους τους κλάδους. Είναι γεγονός ότι οι θεσμοί αυτοί δεν έχουν πετύχει ακόμα στην πράξη. Καίτοι πολλοί παραπονούνται για τους αργούς ρυθμούς απονομής της δικαιοσύνης και αρκετοί θέτουν ζήτημα ποιότητας των δικαστικών αποφάσεων, σχεδόν όλοι προσφεύγουν στη δικαστική επίλυση των διαφορών και όχι σε μηχανισμούς εξωδικαστικής διευθετήσεώς τους, όπως λογικώς θα αναμενόταν.

Ορθά, ωστόσο, τονίστηκε ότι για να γίνουν αποδεκτοί και να αποδώσουν τα αναμενόμενα αποτελέσματα οι θεσμοί αυτοί, δεν αρκεί η διαμόρφωση του - αναγκαίου πάντως - νομικού πλαισίου. Είναι σημαντικό να αναδειχθεί η σημασία τους. Να «εκπαιδευτούν» τόσο οι δικηγόροι όσο και οι πολίτες ώστε να κατανοήσουν την αξία των θεσμών αυτών και να καταστεί έτσι εφικτή η μείωση της δικαστικής ύλης. Σε κάθε περίπτωση, είναι ταυτόχρονα κρίσιμο να διατηρηθεί ακέραια η δυνατότητα κάθε πολίτη να προσφεύγει στον φυσικό του δικαστή, εφόσον το επιθυμεί.

7. Ως σημαντικό πρόβλημα της Δικαιοσύνης, σε όλους τους κλάδους της, αναδείχθηκε και **η ποιότητα του προσωπικού** που υποστηρίζει το έργο των δικαστικών λειτουργιών. Πολλοί τομείς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής παρουσιάζουν εξαιρετική πολυπλοκότητα με αποτέλεσμα να μην είναι αρκετή μια απλή γραμματειακή υποστήριξη.

Είναι αντίθετα αναγκαία η στελέχωση των δικαστικών υπηρεσιών με *εξειδικευμένο προσωπικό* που θα μπορεί να προσφέρει ουσιαστική βοήθεια στους δικαστικούς λειτουργούς σε ειδικά επιστημονικά ζητήματα, όπως λ.χ. σε θέματα οικονομίας ή οργανωμένου ή ηλεκτρονικού εγκλήματος.

8. Η **αναχρονιστική και αντιπαραγωγική διάρθρωση των δικαστηρίων και των δικαστικών υπηρεσιών** αναδείχθηκε επίσης ως σημαντικό πρόβλημα απονομής της δικαιοσύνης.

Για την αντιμετώπισή του είναι αναγκαία η δημιουργία μεγάλων δικαστηρίων, με συνένωση όσων βρίσκονται σήμερα διάσπαρτα σε μικρές επαρχιακές πόλεις. Η ίδρυση των δικαστηρίων αυτών μπορεί να ήταν αναγκαία προκειμένου να υπηρετηθούν οι ανάγκες παλαιότερων εποχών, αλλά σήμερα αποτελεί ουσιαστικό πρόβλημα που εμποδίζει την ορθολογική αξιοποίηση του συνόλου των δικαστικών λειτουργιών. Προτάθηκε επίσης ορθά, η εξειδίκευση των δικαστικών λειτουργιών, κυρίως για την επίλυση σύνθετων νομικών ζητημάτων, με τη δημιουργία ειδικών - απολύτως διακριτών - Τμημάτων. Η εξειδίκευση δεν σημαίνει πάντως και μακρόχρονη ή μόνιμη απασχόληση των δικαστικών λειτουργιών σε ένα αντικείμενο. Πρέπει αντίθετα να εξασφαλίζεται η σταδιακή εναλλαγή όλων των δικαστικών λειτουργιών στα γνωστικά αντικείμενα.

9. Τέλος, ως σημαντικό πρόβλημα αναδείχθηκε και η **έλλειψη οποιασδήποτε απευθείας σχέσης της Δικαιοσύνης με την κοινωνία**, παρά το γεγονός ότι με βάση το Σύνταγμα η Δικαιοσύνη αντλεί την εξουσία της από το Λαό και λειτουργεί στο όνομά του. Επομένως, θα πρέπει και να του επιτρέπει να γνωρίζει τα προβλήματα, τις δράσεις, τα ζητήματα που απασχολούν τους δικαστές.

Με αυτήν την έννοια, επιβάλλεται η θεσμοθέτηση τρόπων επικοινωνίας της Δικαιοσύνης με την κοινωνία και τα ΜΜΕ, μέσω γραφείων τύπου που θα προσφέρουν έγκυρη ενημέρωση. Προτείνεται μάλιστα η σύνταξη ενός *Κώδικα Δεοντολογίας* για τις σχέσεις δικαστών και δημοσιογράφων, που προωθείται άλλωστε και από την GRECO και θα περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τις υποχρεώσεις των μερών ως προς τον τρόπο παρουσίασης του δικαιοδοτικού έργου. Με τον τρόπο αυτό ενισχύεται η διαφάνεια και ανακτάται η εμπιστοσύνη των πολιτών στη Δικαιοσύνη.